

โบราณวัตถุสถานใกล้ตัวเมืองพิจิตรเก่า

ใกล้ตัวเมืองพิจิตรเก่ามีโบราณวัตถุสถานทั้งที่เหลือซากอยู่บ้าง และไม่มีซากเหลืออยู่เลยเช่นเดียวกับในตัวเมืองที่กล่าวมาแล้ว โบราณวัตถุสถานดังกล่าวมีอยู่ตามวัดต่างๆ เป็นส่วนใหญ่ วัดใกล้ๆ ตัวเมืองในปัจจุบันมีน้อยแห่งที่ไม่ใช่วัดร้าง เช่นวัดเขื่อนนครเขต วัดประหม วัดโรงช้าง และวัดสมบาป เป็นต้น นอกจากนั้นเป็นวัดร้าง ซึ่งบางวัดก็ยังเหลือซากอิฐอยู่บ้าง บางวัดก็ไม่มีเหลืออยู่เลยอาจมีอยู่ใต้ดินต้องขุดค้นกันจึงจะพบ บางวัดก็ไม่มีคนรู้จักกันแล้ว เป็นเพียงคำบอกเล่าที่เล่ากันต่อมาเท่านั้น วัดร้างเหล่านี้ได้แก่ วัดกลาง วัดโพธิ์หัก วัดโคงตาพล วัดท่าฉนวน วัดท่ากระท้อน วัดสิงห์ วัดไทรล้อม วัดสุชาวาส วัดสีหมอก วัดจันทร์ วัดแจ้ง และวัดชีเหล็ก เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีวัดที่ไม่มีใครทราบชื่อกันแล้วอีกหลายวัดด้วยกัน และยังมีเกาะศรีมาลา และ เกาะบือมอีกสองแห่งที่มีเรื่องเล่ากันมาล้นหน้าสนใจ ผู้เขียนจะได้กล่าวถึงโบราณวัตถุสถานเหล่านี้ตามลำดับไป

วัดเขื่อนนครเขต

วัดเขื่อนนครนี้ชาวบ้านมักเรียกกันว่า “วัดเขื่อน” ตั้งอยู่ที่ตัวเมืองพิจิตรเก่าทางทิศใต้ คือติดกำแพงเมืองด้านใต้ ที่เรียกว่าวัดเขื่อนเข้าใจว่าตั้งอยู่ใกล้เขื่อนของเมืองพิจิตรเก่าหรือติดกำแพงเมืองนั่นเอง จะสังเกตเห็นวัดนี้ได้ชัดเจนริมถนนสายคลองคเชนทร์ถึงวังจิก วัดนี้คงเป็นวัดเก่าแก่วัดหนึ่งคู่มากับเมืองพิจิตรเก่าเพราะมีผู้เล่าให้ผู้เขียนฟังว่า เดิมมีโบสถ์เก่าหลังหนึ่งตั้งอยู่ริมถนน แต่ถูกรื้อเสียแล้ว และมีเจดีย์เก่าองค์หนึ่งเข้าใจว่าเดิมตั้งอยู่ใกล้โบสถ์เก่าที่ถูกรื้อไป เจดีย์เก่าคงจะถูกซ่อมมาหลายครั้งแล้ว แต่ก็เห็นเค้าว่าเป็นเจดีย์แบบลังกา สำหรับโบราณวัตถุสถานอื่นๆ มีโบสถ์หลังหนึ่งซึ่งสร้างขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๕ เข้าใจว่าคงสร้างแทนโบสถ์เก่าที่ถูกรื้อไป ภายในโบสถ์มีพระประธานปูนปั้นคงย้ายไปจากโบสถ์หลังเก่านั่นเอง ซึ่งถูกซ่อมแซมแล้ว ลักษณะของโบสถ์ไม่มีผนัง แต่ทางวัดก็กำลังสร้างโบสถ์ใหม่อีกหลังหนึ่งด้วย นอกจากนี้ก็มีศาลาการเปรียญหลังหนึ่งและมีกุฏิเก่าอีกหลายหลังด้วยกัน

พละ วัฒน ได้เขียนเรื่องเกี่ยวกับการพบพระพิมพ์กรุสมเด็จวัดเขื่อนนครเขต ไว้ดังต่อไปนี้

“ทางทิศใต้วัดเขื่อนนครเขต เป็นหมู่บ้านท่าโพธิ์ ที่หมู่บ้านนี้ มีผู้ขุดได้พระเครื่องตรงท่าคลองเรียกว่าพระพิมพ์กรุสมเด็จ เพราะขุดได้ใต้ต้นส้ม ความจริงผู้ขุดไม่ตั้งใจจะขุดพระประสงค์ขุดอิฐไปก่อเตาเผาถ้วยชามอ้อย จึงพบกรุพระเข้าโดยบังเอิญ”

สำหรับบริเวณนี้อาจจะเป็นวัดอีกวัดหนึ่งก็ได้ซึ่งร้างไปนานแล้ว จนไม่มีผู้ใดทราบว่าเป็นวัดมาก่อน

วัดประทม

วัดประทมตั้งอยู่คนละฟากแม่น้ำน่านเก่ากับตัวเมืองพิจิตรเก่า คืออยู่ริมแม่น้ำน่านเก่าฝั่งตะวันตก มีถนนข้ามแม่น้ำน่านเก่าไปยังวัดประทมได้ ปัจจุบันวัดประทมมีพระภิกษุจำพรรษาอยู่ มิใช่เป็นวัดร้างเช่นเดียวกับวัดเขื่อนนครเขตแต่ก็เป็นวัดเก่าแก่วัดหนึ่ง ยังมีซากโบราณวัตถุสถานปรากฏอยู่

ซากโบราณวัตถุสถานเก่าแก่ก็คือ ซากโบสถ์ที่ทราบว่าเป็นโบสถ์ก็เพราะมีใบเสมาหินรอบบริเวณโบสถ์ ฐานโบสถ์ขนาดใหญ่กว้างมากโดยก่อด้วยอิฐ เสาโบสถ์ก่อด้วยอิฐเช่นกัน แต่มีเหลือให้เห็นเพียง ๒ ต้น สำหรับพระพุทธรูปตั้งอยู่ฐานซุกชั้นในถูกซ่อมทับแล้วทาสีใหม่แต่คงเป็นพระพุทธรูปเก่านั่นเอง นอกจากนี้ยังมีพระพุทธรูปศิลาทรายขาวรูปอีก ๑ องค์ด้วย ทางวัดได้ทำหลังคาใหม่ครอบลงไป โดยใช้เสาไม้ เข้าใจว่าคงเคยใช้โบสถ์นี้ทำพิธีทางศาสนา แต่ปัจจุบัน ทางวัดได้สร้างโบสถ์ใหม่เสร็จแล้วตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๙ มีศาลาการเปรียญหลังหนึ่ง และมีกุฏิอีกหลายหลังด้วยกัน ริมแม่น้ำน่านเก่ามีศาลาริมน้ำอีก ๑ หลัง

บริเวณวัดจะสังเกตเห็นซากอิฐทั่วไป ทราบจากพระภิกษุในวัดประทมว่า วัดนี้ถูกขุดค้นกันมาก ทั้งโบสถ์และเจดีย์ถูกขุดค้นจนโบสถ์เหลือแต่ซากตั้งกล่าว ส่วนเจดีย์ไม่มีซากเหลืออยู่เลย ทั้ง ๆ ที่เมื่อ ๗-๘ ปีที่แล้วมายังมีซากเจดีย์เหลืออยู่ เข้าใจว่าวัดประทมนคงเป็นวัดเก่าแก่คู่มากับเมืองพิจิตรเก่าอย่างแน่นอน สำหรับซากโบสถ์ที่เหลืออยู่ ถ้าหากทางกรมศิลปากรจะทำการขุดแต่งไว้เป็นโบราณสถานจะเป็นการดียิ่ง และอาจจะได้หลักฐานทางวิชาการเกี่ยวกับเมืองพิจิตรเก่าเพิ่มขึ้นอีกก็ได้

วัดสมบาป

วัดสมบาปนี้บางทีชาวบ้านก็มักเรียกสั้น ๆ ว่า “วัดสมบาป” ตั้งอยู่ที่วัดเขื่อนนครเขต และอยู่ริมถนนสายคลองคเชนทร์-วังจิก เช่นเดียวกับวัดเขื่อนนครเขต วัดสมบาปคงเป็นวัดเก่าแก่เช่นเดียวกับวัดเขื่อนนครเขตและวัดประทม เพราะจากคำบอกเล่าของท่านเจ้าอาวาส ท่านเคยเห็นเจดีย์เก่าองค์หนึ่งเป็นแบบลังกา มีทั้งคอระฆังและปล้องไฉนค่อนข้างสมบูรณ์พอควร ต่อมาถูกลักขุดค้นจนเจดีย์พังเหลือแต่ซาก ทางวัดจึงรื้อแล้วสร้างเจดีย์องค์เล็ก ๆ ทับไว้ที่เดิม ความจริงก็เป็นเรื่องน่าเสียดาย ถ้าหากทางวัดไม่รื้อซากเจดีย์เก่าออก แต่ทำการขุดแต่งเสียใหม่จะเป็นการรักษาโบราณสถานเก่าแก่ของวัดได้มาก บริเวณวัดมีโบสถ์เก่าไม่มีผนังหลังหนึ่ง แต่ปัจจุบันทางวัดมีโบสถ์หลังใหม่เพิ่งสร้างเสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๖ มีต้นโพธิขนาดใหญ่หลายต้น และมีกุฏิเก่าแบบไทย ๕ หลังด้วยกัน

วัดสี่หมอก

วัดสี่หมอกเป็นวัดร้างอยู่ใกล้กับวัดสมบาปทางทิศใต้ ท่านเจ้าอาวาสวัดสมบาปเล่าว่า ที่บริเวณวัดสมบาปเคยมีคนขุดค้นได้ทั้งพระพุทธรูปและพระพิมพ์ เคยมีซากของฐานเจดีย์ขนาดใหญ่ด้วย วัดสี่หมอกนี้อาจเกี่ยวข้องกับมัสยิดหมอกของขุนแผน ในเรื่องขุนช้างขุนแผนก็ได้ เพราะขุนแผนในเรื่องนี้เกี่ยวข้องกับเมืองพิศิตรหลายตอนด้วยกัน ท่านเจ้าอาวาสวัดสมบาปยังเล่าอีกว่าอดีตผู้ว่าราชการจังหวัดพิศิตรท่านหนึ่งสนใจวัดสี่หมอกนี้มากถึงขนาดคิดจะสร้างอนุสาวรีย์มัสยิดหมอกไว้ที่วัดสี่หมอกนี้ด้วย ปัจจุบันนี้ไม่ค่อยมีคนรู้จักวัดสี่หมอกมากนัก เพราะไม่มีโบราณวัตถุสถานอะไรเหลืออยู่เลย

ท่านเจ้าอาวาสวัดสมบาปยังเล่าเพิ่มเติมอีกว่านอกจากวัดสี่หมอกแล้ว ยังมีวัดร้างอีก ๒ วัดไว้วัดสี่หมอกลงไป คือ วัดจันทร์ และ วัดขเหล็ก สำหรับวัดจันทร์ไม่มีซากโบราณวัตถุสถานอะไรเหลืออยู่เลย ส่วนวัดขเหล็กนี้ เคยมีซากพระพุทธรูปเหลืออยู่ แต่ปัจจุบันคงถูกทับถมจนมองไม่เห็นแล้ว นอกจากนี้ยังมีวัดร้างอีกวัดหนึ่งอยู่คนละฟากแม่น้ำนานเก่ากับวัดสมบาป คือ ฟากตะวันตกของแม่น้ำนานเก่าเยื้องกับวัดสมบาปไปทางทิศเหนือ คือ วัดแจ้ง ซึ่งเคยมีซากโบสถ์เก่า และมีโบสถ์มาหิน ซึ่งทางวัดสมบาปนำมาไว้ที่วัด วัดร้างทั้ง ๓ วัดที่กล่าวมานี้ปัจจุบันไม่ค่อยมีคนรู้จักกันแล้วเช่นกัน ถ้าหากจะมีการศึกษาค้นคว้าด้วยการขุดค้นอย่างถูกหลักวิชาการแล้ว บริเวณเหล่านี้คงมีหลักฐานที่น่าสนใจไม่น้อย

วัดท่าซ่อย

วัดท่าซ่อย เป็นวัดที่ตั้งอยู่ในท้องที่บ้านท่าซ่อย ตำบลเมืองเก่า ไต่วัดสมาบาลลงไปอีก อยู่ริมถนนสายคลองคเชนทร์-วังจิก ฟากตะวันตก และอยู่ริมแม่น้ำน่านเก่า ผังตะวันตกเช่นกัน เพราะถนนสายนี้ข้ามแม่น้ำน่านเก่าเหนือวัดท่าซ่อยไม่มากนัก

สำหรับวัดท่าซ่อยนี้ เข้าใจว่าคงเป็นวัดเก่าแก่มาก่อน แต่ไม่มีซากโบราณสถานอะไรเหลืออยู่ อาจะย้ายมาจากวัดร้างใกล้เคียงก็ได้ เพราะเหนือวัดท่าซ่อยมีซากอิฐอยู่มาก และริมแม่น้ำน่านเก่าตรงสะพานมีเนินดินและซากอิฐ ซากกระเบื้องทั่วไปด้วย ไต่วัดท่าซ่อยทางฟากตะวันออกของแม่น้ำน่านเก่าก็มีวัดร้างเรียกว่า บึงวัด อยู่ใกล้บึงนกกระสา มีผู้เล่าว่าเคยได้ยินเสียงกลอง พิณพาทย์ ปัจจุบันยังมีเนินดินและซากอิฐด้วย ใกล้ ๆ กับ บึงวัด ก็มีวัดอีกวัดหนึ่งคือ วัดขุ่น ชาวบ้านเล่าให้ผู้เขียนฟังว่า วัดขุ่นเคยเป็นวัดเก่ามาก่อน แล้วย้ายมาตั้งเป็นวัดใหม่ขึ้นมา นับว่าบริเวณนี้ทั้งหมดเป็นบริเวณที่น่าศึกษาค้นคว้าอย่างละเอียดต่อไปอีกแห่งหนึ่ง

วัดโรงช้าง (วัดสุวรรณหงษ์)

วัดโรงช้างมีชื่อใหม่ว่า “วัดสุวรรณหงษ์” แต่ชาวบ้านยังเรียกวัดโรงช้างอยู่จนติดปาก วัดนี้ตั้งอยู่เหนือตัวเมืองพิจิตรเก่า และอยู่ริมถนนจากเมืองพิจิตรใหม่ไปวังจิกหรือสายคลองคเชนทร์-วังจิก การเดินทางไปเมืองพิจิตรเก่าจะผ่านวัดโรงช้างนี้ก่อน

วัดโรงช้างตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลโรงช้าง เหตุที่มีชื่อว่า “โรงช้าง” นั้นมีเรื่องเล่ากันมาว่า เคยเป็นโรงช้างหรือที่พักช้างของเมืองพิจิตรเก่ามาก่อนนั่นเอง ดังนั้นจึงน่าจะเชื่อว่าวัดโรงช้างคงเป็นวัดเก่าแก่คู่กับเมืองพิจิตรเก่ามาก่อน เนื่องจากหลังวัดโรงช้างยังมีซากอิฐซึ่งคงเคยเป็นเจดีย์และวิหารมาก่อน เนื่องจากมีผู้คนมาขุดค้นหาพระพิมพ์กัน และได้พระพิมพ์ชื่อ “พระกุ่มะละกอ” เพราะขุดพระได้ใกล้ต้นมะละกอ และยังมีสระน้ำอยู่สระหนึ่งชาวบ้านเรียกกันว่า “สระพิกุล”

ส่วนบริเวณวัดโรงช้างในปัจจุบัน มีโบราณวัตถุสถานที่สร้างใหม่เป็นส่วนใหญ่ เช่นโบสถ์ซึ่งดูใหม่เอี่ยมเพราะทาสีใหม่ แต่ก้านันตำบลโรงช้างบอกว่า เดิมเป็นโบสถ์เก่าแต่ทางวัดซ่อมแซมแล้วทาสีใหม่ และยังมีพระพุทธรูปองค์ใหญ่อยู่กลางแจ้ง ๓ องค์ เป็นพระ

พุทธไสยาสน์ ๑ องค์ พระพุทธรูปยืน ๑ องค์ และเป็นพระพุทธรูปนั่งปางสมาธิอีก ๑ องค์ นอกจากนั้นทางวัดยังสร้างรูปภูเขาล้อม มีพระพุทธรูปฤาษี รูปตุ๊กตา รูปสัตว์ต่างๆ และรูปเจดีย์องค์เล็กๆ ก็มี นับว่าน่าชมมาก ส่วนกุฏิพระสงฆ์นั้นมีทั้งกุฏิแบบไทยแท้และกุฏิที่สร้างใหม่ก็มี

สิ่งที่น่าสนใจของวัดโรงช้างอีกอย่างหนึ่งก็คือทางวัดได้ทำจารึกพระไตรปิฎกภาษาไทย จำนวน ๘๕๐๐๐ พระธรรมขันธ์ลงบนแผ่นอิฐ ตัวอักษรที่จารึกลงบนแผ่นอิฐใช้ตัวพิมพ์ที่ใช้พิมพ์หนังสือในปัจจุบัน โดยมีช่างเรียงพิมพ์กดลงบนแผ่นอิฐที่ยังหมาดๆ อยู่ แห้งแล้วจึงนำไปเผา การทำนั้นทำถึง ๘ ชุด จะเก็บไว้ที่วัด ๑ ชุด นอกจากนั้นจะแจกจ่ายไปยังวัดอื่นๆ ด้วย เหตุที่ทางวัดมีความคิดทำจารึกพระไตรปิฎกลงบนแผ่นอิฐนี้ก็เกรงว่าในอนาคตพระไตรปิฎกอาจจะสูญเพราะเกิดเหตุการณ์ต่างๆ เช่น สงคราม เป็นต้น ทางวัดได้เริ่มทำมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๗ จนบัดนี้ยังไม่แล้วเสร็จ นับเป็นงานที่ยิ่งใหญ่มาก

วัดกลาง

วัดกลางเป็นวัดร้างที่ไม่ค่อยมีคนรู้จักกันแล้ว ทง ๆ ที่วัดนี้ตั้งอยู่ริมถนนสายคลองคเชนทร์-วังจิกใต้วัดโรงช้าง เนื้อตัวเมืองเก่าเล็กน้อยเท่านั้น หรืออาจจะเรียกว่าติดกำแพงเมืองด้านเหนือก็ได้ ก่อนจะเข้าตัวเมืองเก่าจะสังเกตเห็นต้นโพธิ์ใหญ่อยู่ ๒ ต้นเท่านั้น นอกนั้นไม่มีอะไรเหลืออยู่เป็นที่สังเกตเลย ถนนสายคลองคเชนทร์วังจิกตัดผ่านไปกลางวัดนี้ด้วย ยิ่งไปกว่านั้นวัดกลางยังถูกขุดค้นโบสถ์ วิหาร เจดีย์ เมื่อราว ๔๐ ปีเศษล่วงมาแล้ว ดังนั้นซากโบสถ์ วิหาร เจดีย์ จึงไม่มีเหลืออยู่เลย

พละ วัฒน ได้เขียนเรื่องของวัดกลางไว้ในหนังสือเมืองพิศดารว่า “วัดกลางอยู่ติดมุกกำแพงเมืองด้านเหนือ มีพระประธานสมัยสุโขทัยองค์หนึ่งไม่สู้ใหญ่นัก ประดิษฐานอยู่ในโบสถ์ได้ถูกขโมยลักไป ไม่ทราบว่ายู่ที่ใด วัดนี้มีพระเครื่องอยู่ในกรุใต้พระประธานเรียกว่าพระพิมพ์กรุหัวเมือง และมีพระพิมพ์สามเศียรที่โบสถ์หน้าโบสถ์ที่เรียกพระกรุหัวเมือง เพราะคนที่นี่เห็นว่าเป็นวัดในเขตบ้านหัวเมือง บ้านหัวเมืองอยู่ทางเหนือเมือง (ชาวบ้านมักว่าหัวว่าท้ายไม่นิยมเรียกชื่อทิศ) แต่ที่เรียกวัดกลางเพราะวัดนี้อยู่ระหว่างบ้านหัวเมืองกับตัว-

เมืองพิจิตรเก่า”

นับว่าเป็นเรื่องที่น่าเสียดายที่วัดกลางถูกขุดค้นหาพระพิมพ์กัน จนไม่เหลือซากโบราณสถานอยู่เลย

วัดโพธิ์หัก

เป็นวัดร้างอยู่ปากตะวันตกของแม่น้ำน่านเก่า เยื้องวัดกลางไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ นับเป็นวัดที่อยู่ใกล้ตัวเมืองพิจิตรเก่าอีกวัดหนึ่ง เดิมชื่อวัดนี้คงไม่ใช่ชื่อนี้ เนื่องจากไม่มีผู้ทราบชื่อมาก่อน เมื่อเห็นมีต้นโพธิ์หัก จึงเรียกว่าวัดโพธิ์หัก วัดนี้ในปัจจุบันไม่ค่อยมีคนรู้จักกันแล้วเช่นกัน เพราะถูกขุดค้นหาพระพิมพ์กันจนไม่มีซากโบราณสถานเหลืออยู่เลย และชาวบ้านปลูกบ้านเรือนอยู่หมดแล้ว

วัดโคงตาพล

เป็นวัดร้างเช่นเดียวกับวัดโพธิ์หัก ตั้งอยู่ที่วัดโพธิ์หักและอยู่ปากตะวันตกของแม่น้ำน่านเช่นเดียวกับวัดโพธิ์หัก วัดโคงตาพลไม่มีซากโบราณวัตถุสถานเหลืออยู่เช่นกัน เพราะถูกขุดค้นหาพระพิมพ์กัน พระพิมพ์ที่เรียกกันว่าพระกรุโคงตาพล ก็เพราะได้ไปจากวัดนี้ สาเหตุที่เรียกชื่อเช่นนี้ คงเป็นเพราะตาพลเป็นผู้ขุดค้นได้พระพิมพ์ไปนั่นเอง และท้ายที่สุดก็นำมาตั้งชื่อวัดว่า “วัดโคงตาพล” ด้วย ปัจจุบันวัดนี้กลายเป็นไร่ของชาวบ้านหมดแล้ว

วัดท่าฉนวน

เป็นวัดร้างตั้งอยู่ริมแม่น้ำน่านเก่าฝั่งตะวันตกใต้วัดโคงตาพล ที่มีคำว่า “ท่า” อยู่ด้วย ก็เพราะอยู่ริมแม่น้ำเก่ากันว่า เคยมีเจดีย์อยู่ริมน้ำ เมื่อถูกน้ำกัดเซาะตลิ่งพังเจดีย์จึงพังลงน้ำไปด้วย วัดนี้ถูกขุดค้นหาพระพิมพ์กันมากเช่นกัน ปรากฏว่าได้พระพิมพ์กันมากที่เรียกพระพิมพ์จากวัดนี้ว่า “พระกรุท่าฉนวน”

ปัจจุบันหมู่บ้านแถบนี้เรียกกันว่า “บ้านท่าฉนวน” ขึ้นกับตำบลโรงช้าง ทงชื่อวัดและชื่อหมู่บ้านยังเรียกกันอยู่ แต่ไม่ปรากฏว่ามีโบราณวัตถุสถานอะไรเหลืออยู่เลย คงเหลืออยู่แต่ชื่อเท่านั้น นับว่าเป็นเรื่องที่น่าเสียดายอย่างยิ่ง

วัดท่ากระต้อน

วัดท่ากระต้อนตั้งอยู่ริมแม่น้ำน่านเก่าฝั่งตะวันตกใต้วัดท่าจนวน เป็นวัดร้างเช่นเดียวกับวัดท่าจนวน มีผู้เล่าให้ผู้เขียนฟังว่า ยังมีซากพระพุทธรูปปูนปั้นเหลืออยู่ในบริเวณวัดด้วย และพละ วัฒน ได้เขียนไว้ในหนังสือเมืองพิจิตรเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘ ว่า “มีพระพุทธรูปองค์หนึ่งก่อด้วยอิฐปูนอยู่กลางแดด (แสดงว่าสมัยนั้นพระพุทธรูปยังสมบูรณ์อยู่พอควร—ผู้เขียน) นอกนั้นมีแต่ซากอิฐจมนดิน มีผู้ขุดได้เครื่องปั้นดินเผา และเครื่องเคลือบต่าง ๆ เช่น มังกรคาบแก้ว กุณฑลิ่งน้ำเป็นต้น . . .” แสดงว่าวัดท่ากระต้อนเคยถูกขุดค้นหาพระพิมพ์และของเก่ากันบ่อยครั้งเช่นกัน

สำหรับวัดท่ากระต้อนนี้ตั้งอยู่เหนือวัดประทุม ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากวัดประทุมมากนัก สำหรับวัดประทุมได้กล่าวไว้ในตอนต้น และยังมีวัดร้างใกล้วัดประทุมอีกวัดหนึ่ง ปัจจุบันไม่มีผู้รู้จักชื่อแล้ว พละ วัฒน ก็ได้เขียนถึงวัดนี้ว่า

“มีวัดอีกแห่งหนึ่งอยู่ในป่าดงวัดประทุมไปทางตะวันตกเล็กน้อย เป็นวัดเก่าแก่มากไม่ทราบว่ามีสร้างเมื่อใด ชื่อวัดอะไรไม่มีผู้ใดทราบ ปัจจุบันเป็นวัดร้าง เหลือแต่ซากอิฐและเจดีย์ฐานโบสถ์ มีผู้เบ็ดกรเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๕ ได้พระเครื่องลักษณะคล้ายพระพิจิตรเม็ท ข้าวเม่า และพระพิมพ์อย่างอื่นอีกหลายชนิด”

วัดสิงห์

วัดสิงห์เป็นวัดร้างตั้งอยู่ใต้วัดประทุมลงไป และอยู่ริมฝั่งแม่น้ำน่านเก่าฟากตะวันตกเช่นเดียวกับวัดประทุม เป็นวัดที่อยู่ฟากตรงกันข้ามกับวัดเขื่อนนครเขต ปัจจุบันวัดสิงห์ไม่มีซากโบราณวัตถุสถานเหลืออยู่เลย เพราะถูกขุดค้นหาพระพิมพ์เช่นกัน

วัดไทรล้อม

วัดไทรล้อมเป็นวัดร้าง ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของตัวเมืองพิจิตรเก่า โดยอยู่นอกกำแพงเมือง และคูเมืองตอนเหนือออกไปไม่ไกลนัก เดิมมีชื่ออะไรไม่ทราบ เข้าใจว่าตั้งชื่อวัดไทรล้อมก็เพราะมีต้นไทรล้อมอยู่นั่นเอง วัดนี้ถูกขุดค้นหาพระพิมพ์กันมากเช่นกัน ดังที่พละ วัฒน ได้เขียนไว้ว่า “วัดนี้มีผู้ขุดกรูได้พระพิมพ์นาคปรก พระพิจิตรใบมะขาม

เฉพาะพระพิมพ์นาคปรก มีผู้เรียกกันว่า พระกรุณา เพราะซุกลงไปมีน้ำหนัก และเพราะมีน้ำหนักซุกได้ไม่หมด และอีกตอนหนึ่งได้เขียนถึงการซุกค้นหาพระพิมพ์อีกกรุหนึ่งใกล้วัดไทรล้อมว่า “อนึ่งเกือบแนวเดียวกับวัดไทรล้อม แต่อยู่ทางใต้เกาะศรีมาลาเล็กน้อย เวลาในต้นฐานเป็นโคกหิน ที่นั้นไม่ใช่วัด เดิมเป็นบ่อมหอคอย มีพระพิมพ์พิจิตรอยู่กรุหนึ่ง เรียกว่า พระพิมพ์กรุบ่อม และมีผู้ซุกได้พระพิมพ์พระเจ้าองค์เดียวกับพระพิมพ์อย่างอื่นอีก แต่ยังไม่ได้”

ทั้งวัดไทรล้อมและบริเวณที่ซุกได้พระพิมพ์กรุบ่อมนี้ นับว่าน่าสนใจที่จะทำการศึกษาค้นคว้าอย่างละเอียดต่อไป เพราะการซุกได้พระพิมพ์ที่เรียกว่า กรุบ่อมนี้ น่าจะเป็นบริเวณของวัดเก่าแก่วัดหนึ่งก็ได้

วัดสุทธาวาส

วัดสุทธาวาสมีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “วัดพุทธาวาส” เป็นวัดร้างตั้งอยู่ใต้วัดไทรล้อมไปทางทิศตะวันออก และอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเกาะศรีมาลาด้วย นับว่าเป็นวัดร้างที่ตั้งอยู่กลางทุ่งนา เคยมีผู้ซุกค้นหาพระพิมพ์เช่นกัน

พละ วังโน ได้เขียนเล่าเกี่ยวกับบริเวณทางทิศตะวันออกของเมืองพิจิตรเก่าไว้ อีกว่า “อนึ่งทางทิศตะวันออกของกำแพงเมือง ตั้งแต่บริเวณกรุบ่อมกับวัดสุทธาวาส เรื่อยลงไปทางใต้ ไม่มีวัดเป็นที่ว่างเปล่า เดิมเป็นสนามม้า ทราบจากชาวบ้านว่าเกือบสุดกำแพงเมืองทางใต้จึงมีวัด แต่ไม่ทราบว่าวัดอะไรบ้าง เข้าไปดูก็ยาก เพราะอยู่ในป่า”

สำหรับบริเวณเกือบสุดกำแพงเมืองทางใต้ที่ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่ามีวัดอยู่ในป่านั้น ถ้าทำการสำรวจค้นคว้าอย่างจริงจังก็คงจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง

เกาะศรีมาลา

เกาะศรีมาลาตั้งอยู่กลางคูเมืองทางทิศตะวันออกของเมืองพิจิตรเก่า มีถนนแยกจากถนนสายคลองคเชนทร์ – วังจิก ไปยังเกาะศรีมาลาได้ ถนนแยกนี้ยื่นเหนือวัดนครชุมเล็กน้อย ถ้าเข้าไปตามถนนนี้ ถ้าแยกทางซ้ายมือก็ไปวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ถ้าตรงไปทางทิศตะวันออก จะไปถึงกำแพงเมืองด้านทิศตะวันออกของเมืองพิจิตรเก่าตรงกันข้ามกับเกาะศรีมาลา

ลักษณะของเกาะศรีมาลา เป็นเนินดินสูงอยู่กึ่งกลางคูเมือง คือมีน้ำล้อมรอบเกาะ
ขนาดของเกาะ พละ วัฒน ก่อว่าวัดโดยรอบได้ ๒๐ วา กลางเกาะมีศาลาหลังหนึ่งตั้งอยู่
ศาลาดังกล่าวเข้าใจว่าได้รับการซ่อมแซมกันเรื่อยมา สำหรับเกาะศรีมาลา ในหนังสือทะเบียน
โบราณวัตถุสถานทั่วราชอาณาจักร ของกรมศิลปากร ได้กล่าวว่า “เป็นเมืองร้าง มีมูลดิน
อยู่นอกกำแพงเมืองเก่า มีคูล้อมรอบเกาะ แต่ดินเนิน ตามนิทานพื้นเมืองว่า พระพิจิตรใน
ขุนช้างขุนแผน สร้างให้ศรีมาลามาเล่น” พละ วัฒน ก็ได้เขียนไว้ว่า “ทราบมาว่า เดิม
เกาะนั้นเป็นบ่อมหอคอย พระพิจิตรได้ตัดแปลงเป็นทำนน้ำ เรียกว่า ทำนนอน เพื่อให้ธิดา
สุกสวาทลงเล่นน้ำกับพี่เลี้ยง สร้างศาลาทำน้ำไว้กลางเกาะ . . .”

จากข้อความเหล่านี้ ผู้เขียนเข้าใจว่า เกาะศรีมาลาแต่เดิมนั้นอาจจะเป็นเมืองเล็ก ๆ
ก็ได้ เพราะมีคูน้ำล้อมรอบ และก็อาจจะเป็นบ่อมหอคอยของเมืองพิจิตรเก่าก็ได้เช่นกัน เพราะ
เมืองโบราณหลายแห่งก็มีบ่อมหอคอยด้วย ลักษณะของเกาะศรีมาลาที่เหมาะสมที่จะเป็นบ่อม-
หอคอยได้ด้วยอย่างดี ส่วนที่เรียกว่า “เกาะศรีมาลา” นั้นคงเป็นตำนานที่เล่ากันมาเพื่อให้ตรง
กับเรื่องขุนช้างขุนแผนที่กล่าวถึงพระพิจิตรมีธิดาชื่อ ศรีมาลา นั่นเอง เนื่องจากศรีมาลาคงจะ
ชอบเล่นน้ำที่บ่อมหอคอยแห่งนี้ก็ได้ จึงเรียกเกาะศรีมาลาขึ้นเรื่อยมา เพื่อให้สมเรื่องตามตำนาน
จึงมีผู้สร้างศาลาไว้กลางเกาะ และได้รับการซ่อมแซมกันเรื่อยมา เดิมมีผู้สร้างสะพานไม้ไปยัง
เกาะศรีมาลาไม่ได้ และมีต้นไม้ขนาดใหญ่อยู่ต้นหนึ่ง แต่ปัจจุบันสะพานไม้ไม่มีแล้ว และ
ต้นไม้ใหญ่คงโค่นลงไปแล้วด้วย

นอกจากเกาะศรีมาลาแล้ว ยังมีเกาะกลางคูเมืองแบบนี้อีกเกาะหนึ่ง เรียกกันว่า
“เกาะบ่อม” อยู่กลางคูเมืองด้านเหนือของเมืองพิจิตรเก่า แต่มีขนาดเล็กกว่าเกาะศรีมาลา
เข้าใจว่าคงจะเป็นบ่อมหอคอยแบบเดียวกับเกาะศรีมาลาได้ เนื่องจากเคยเป็นบ่อมมาก่อน
และมีลักษณะเป็นเกาะคือมีน้ำล้อมรอบด้วย จึงเรียกกันว่า “เกาะบ่อม” เรื่อยมา

เท่าที่กล่าวมาทั้งหมดเป็นโบราณวัตถุสถานใกล้ตัวเมืองพิจิตรเก่า ซึ่งส่วนใหญ่เป็น
วัดร้างที่ไม่มีซากโบราณวัตถุสถานเหลืออยู่ บางวัดก็ไม่มีคนรู้จักกันแล้ว แต่อย่างไรก็ตาม
ก็คิดว่ายังมีวัดอีกหลายวัดที่ผู้เขียนไม่ได้กล่าวถึง เพราะสืบค้นคว้าไม่ได้ทั้งจากเอกสารที่มีผู้
เขียนไว้ และสอบถามผู้รู้และชาวบ้าน ผู้เขียนคิดว่าจะต้องมีอีกหลายแห่งแน่นอน ถ้าทำการ
ศึกษาค้นคว้าอย่างละเอียดต่อไปคงจะพบ ยังมีเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเมืองพิจิตรเก่าอีกเรื่องหนึ่ง

ที่ผู้เขียนกล่าวถึงเสมอ แต่ยังไม่ได้กล่าวถึงรายละเอียดเลย คือ แม่น้ำน่านเก่า ซึ่งอยู่ติดกับเมืองพิจิตรเก่าทางทิศตะวันตก และแม่น้ำน่านเก่านี้เองที่คงเป็นคูเมืองของเมืองพิจิตรเก่าไปด้วยในตัว ผู้เขียนจะได้กล่าวถึงแม่น้ำน่านเก่าว่าทำไมจึงกลายเป็นแม่น้ำน่านเก่า ไป และแม่น้ำน่านเก่าเริ่มต้นจากตำบลท้องที่ใดไปถึงที่ใด

แม่น้ำน่านเก่าคูเมืองพิจิตรเก่าด้านตะวันตก

แม่น้ำน่านเก่าตอนที่ผ่านมาเมืองพิจิตรเก่านี้ ชาวบ้านมักจะเรียกกันว่า “แม่น้ำเมืองเก่า” บ้าง “น้ำเมืองเก่า” บ้าง แม้ในแผนที่กรมแผนที่ทหารก็เขียนไว้ว่า “น้ำเมืองเก่า” และในแผนที่กรมแผนที่ทหารได้เขียนชื่อแม่น้ำสายนี้ที่ไหลผ่านอำเภอโพนประทับช้าง อำเภอตะพานหิน และอำเภอโพทะเลว่า “แม่น้ำพิจิตร” อีกด้วย ความจริงก็เป็นแม่น้ำน่านเก่าสายเดียวกันนั่นเอง แต่ต่อมาได้เรียกชื่อผิดไปจากเดิม

เดิมทีเดียวแม่น้ำสายนี้คือแม่น้ำน่านนั่นเอง ต่อมาในราว พ.ศ. ๒๔๑๓ แม่น้ำน่านเปลี่ยนทางเดินไปตามแม่น้ำน่านปัจจุบัน แม่น้ำน่านเก่าจึงตันเงินไป สาเหตุที่แม่น้ำน่านเปลี่ยนทางเดินนั้น ผู้เขียนได้พบเอกสารสมัยรัชกาลที่ ๖ (ซึ่งเป็นเอกสารประเภทเบ็ดเตล็ด) กล่าวถึง “ตำนานเรื่องลำน้ำเก่าใหม่เฉพาะในมณฑลพิษณุโลก” ซึ่งมหาอำมาตย์ตรี พระยาสุรบดินทร์ สุรินทรฤไชย ๖ ประทานกราบทูลพระเจ้าฟ้างุ้มเฮอร์มหลวงปราจิณกิติบดี ราชเลขานุการ เมื่อวันที่ ๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๘ ตำนานได้กล่าวถึงลำน้ำเก่าตอนเมืองพิจิตรไว้ดังนี้

“ส่วนลำน้ำเมืองพิจิตรตั้งแต่ได้เปลี่ยนทางมานี้ก็ไม่สู้ช้านานนัก พวกเมืองพิจิตรยังเล่าได้ที่ว่า เดิมลำน้ำน่านเดินลงมาทางเมืองพิจิตรเก่า ลำน้ำยมร่วมลำน้ำน่านที่บางกลาน ครั้นต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๑๓ มีจีนพวกหนึ่งซึ่งตั้งทำไร่ไถ่ประกอบการหาเลี้ยงชีพอยู่ ระหว่างลำน้ำน่านกับน้ำวังทอง คือลำน้ำ (ท่าพ่อ) ได้ขุดทางน้ำเล็กๆ จากตงเสรัฐไปประจบลำน้ำวังทองที่ท่าพ่อ คลองนี้เรียกกันว่า คลองเรียง แลเปลี่ยนน้ำท่าพ่อไปบรรจบน้ำน่านที่เกษไชย ลำคลองเรียงแลลำน้ำท่าพ่อตอนใต้ก็กลายเป็นลำน้ำน่านไป ส่วนลำน้ำน่านเก่าซึ่งเดินลงทางคลองเรียงเสียแล้ว ก็ตันเงินขึ้นที่ตรงปากทางแยก คือตงเสรัฐจนเรือแพเดินไม่ได้ ต่อมาก็ยังตันเงินจนเป็นแผ่นดินไม่มีร่องน้ำเลยทีเดียว อายุลำน้ำน่านใหม่ตอนเมืองพิจิตร ซึ่งเดินลงทางคลองเรียงนี้จะประมาณเวลาแต่แรกลำน้ำเปลี่ยนทางมาจนถึง พ.ศ. ๒๔๕๗ นี้ก็ราวสัก ๔๐ ปีเท่านั้น”

จากตำนาน^{๕๕}ซึ่งเขียนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ กล่าวว่า อายุแม่น่าน่านใหม่ราว ๔๐ ปี แต่ถ้านับมาถึงปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๒๐) ก็ราว ๑๐๐ ปีแล้ว และถ้าสังเกตจากแผนที่ของกรมแผนที่ทหารแล้ว จะพบว่าแม่น่าน่านเก่าไหลลงทางทิศใต้ แต่แม่น่าน่านใหม่ไหลไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือไปจดคลองท่าพ่อ ซึ่งเกิดจากการขุดทางน้ำเล็กๆ ที่กล่าวไว้ในตำนาน จึงเป็นเรื่องที่น่าเชื่อได้ว่า แม่น่าน่านเปลี่ยนทางเดินแน่นอน

ส่วนแม่น่าน่านเก่าซึ่งค้นขึ้นไปนี้ ยังมีแนวลำน้ำเพราะบางตอนยังมีน้ำ บางตอนก็ไม่มีน้ำเลยก็มี แต่เมื่อถึงฤดูน้ำจึงจะมีน้ำ บางตอนก็ถูกถมทำถนนข้ามฟากก็มี แม่น่าน่านเก่านี้ เริ่มต้นจากบ้านคงเศรษฐี แต่ถ้าดูจากแผนที่กรมแผนที่ทหารแล้ว จะพบว่า มีเริ่มต้นจากบ้านวังกระดี่ของอีกสายหนึ่ง แต่ก็ได้ไหลมารวมกัน แล้วไหลผ่านตำบลคลองกษेत्र์ ตำบลโรงช้าง ตำบลเมืองเก่า (ตอนที่ผ่านตำบลโรงช้างและตำบลเมืองเก่านี้เองที่กลายเป็นคูเมืองของเมืองพิจิตรเก่าไปด้วยในตัว) จากตำบลเมืองเก่าไหลผ่านตำบลโพธิ์ประทับช้าง อำเภอโพธิ์ประทับช้าง (ซึ่งตั้งแต่ตอนนี้เป็นต้นไปในแผนที่กรมแผนที่ทหาร เรียกว่า แม่น้ำพิจิตร ตั้งแต่บ้านคงเศรษฐี มาถึงตำบลเมืองเก่า เรียกว่า น้ำเมืองเก่า) และไหลผ่านตำบลวังสำโรง อำเภอตะพานหิน ตำบลวัดขวาง ตำบลทุ่งน้อย ตำบลท่าบัว และตำบลบางคลาน อำเภอโพทะเล บรรจบกับแม่น้ำยมที่ตำบลบางคลานนี้เอง

นอกจากนี้ยังมีความเชื่ออีกว่า แม่น่าน่านเก่านั้นจะมีอีกสายหนึ่ง ที่แยกไปทางทิศตะวันออกตรงตำบลเมืองเก่า ซึ่งปัจจุบันมีชื่อเป็นคลองต่างๆ หลายชื่อด้วยกัน คือตอนที่แยกจากแม่น่าน่านเก่า ที่ตำบลเมืองเก่า เรียกว่าคลองข้าวตอก ไหลลงไปทางใต้ ผ่านตำบลดงป่าคำ เรียกว่าคลองดงป่าคำ ขึ้นกับอำเภอเมืองพิจิตร แล้วไหลผ่านอำเภอตะพานหิน มีชื่อเรียกถึง ๓ ชื่อ คือคลองท่าพ่อ คลองวังไกร์ และคลองคุณ (สำหรับคลองคุณขึ้นกับตำบลคลองคุณด้วย) จากนั้นก็ไหลผ่านเข้าอำเภอบางมูลนาก มีสาขาเป็นคลองเล็กๆ เรียกว่า คลองศาลาไหลมาบรรจบด้วย ชื่อคลองตอนนี้เรียกว่าคลองไผ่เนา และบรรจบกับแม่น่าน่านปัจจุบันที่บ้านไผ่เนา สำหรับแม่น่าน่านเก่าสายนี้เป็นอีกสายหนึ่งที่เชื่อกันว่าเป็นแม่น่าน่านเก่า เมื่อสภาพค้นขึ้นไปจึงกลายเป็นคลองไป และมีชื่อเรียกคลองต่างๆ กันหลายชื่อด้วยกัน

เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินไปสมโภชพระพุทธรชินราช เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๙ ทรงเรือพระที่นั่งอรรคราชวรเดช ไปถึงเมืองพิษณุโลก

จะเห็นได้ว่าเสด็จเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๙ ก่อนแม่น้ำน่านเปลี่ยนทางเดินถึง ๔ ปี พระองค์จะต้องเสด็จตามลำแม่น้ำน่านเก่าแน่นอนกล่าวกันว่าเรือพระที่นั่งอรรคราชวรเดชเป็นเรือ ๒ ปล่องใหญ่กว่าเรืออื่น ๆ ในสมัยนั้น แสดงว่าแม่น้ำน่านเก่าจะต้องกว้างใหญ่และลึกพอที่เรือพระที่นั่งจะแล่นไปได้ แต่พอถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในปี พ.ศ. ๒๔๔๕ พระองค์ได้เสด็จมณฑลฝ่ายเหนือ พระองค์เสด็จตามลำแม่น้ำน่านปัจจุบัน ซึ่งห่างกันเพียง ๓๖ ปีเท่านั้น แสดงว่าแม่น้ำน่านเก่าได้ตื้นเขินมากแล้ว จากพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกล่าวถึงแม่น้ำน่านเก่าว่าน้ำแห่งขาตเป็นห้วงเป็นตอนด้วย ถึงพระราชหัตถเลขาของพระองค์ตอนหนึ่งดังนี้

“... ที่ปากลำน้ำเมืองพิจิตรเก่าฤๅในแผนที่เรียกว่าแควกลางนั้น ไซ้จะเป็นแม่น้ำแห่งขาตเป็นห้วงเป็นตอน ยังเห็นเป็นปากคลองเล็กแคบเช่นคะเนว่าจะเป็นความจริงนั้น เป็นฝั่งคิ่งสูงเท่ากับที่อื่น จนถึงก้านั้นไปสร้างบ้านอยู่ตรงปากช่องแม่น้ำนั้นทีเดียว แต่ทิวไม้ตามลำแม่น้ำนั้นยังแลเห็นเป็นรูปแม่น้ำอยู่เขว่าต่อเดินเข้าไปอีก จึงจะถึงที่ขาตเป็นห้วงเป็นตอน คุณเป็นน้ำพิศวงที่เรืออรรคราชมาได้ รวากับจะเล่าเป็นเรื่องนิทาน...”

จากพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ ก็แสดงว่าเรืออรรคราชวรเดชต้องแล่นไปตามแม่น้ำน่านเก่าแน่นอน และอีกตอนหนึ่งของพระราชหัตถเลขาที่กล่าวถึงแม่น้ำน่านเก่า (ทรงเรียกลำน้ำพิจิตรเก่า) ว่า

“... พระยารณไชยชาญยุทธ แจ้งว่าเมื่อยังหนุ่ม ๆ อยู่แพไม่ล่องทางลำน้ำพิจิตรแลลำน้ำพิจิตรเก่า ทั้งนั้นคลองกระพวงแลคลองเรียงยังเป็นคลองเล็ก...”

อย่างไรก็ตามแม่น้ำน่านเก่าที่เชื่อกันว่ามีสองสาย คือสายหนึ่งไปบรรจบแม่น้ำยมที่ตำบลบางคลานและอีกสายหนึ่งไปบรรจบแม่น้ำน่านปัจจุบันที่บ้านไซ้เนาอำเภอบางมูลนากนั้น เรื่องนี้หลักฐานเก่าที่จะอ้างอิงได้คือตำนานเรื่องลำน้ำเก่าใหม่เฉพาะมณฑลพิษณุโลก ที่ผู้เขียนได้คัดลอกมาในตอนต้นนั้นก็บ่งว่าลำน้ำยมร่วมลำน้ำน่านที่บางคลาน ดังนั้นสายที่ไปบรรจบแม่น้ำน่านที่บางคลานจึงน่าจะเชื่อได้มากกว่า

วัดที่อยู่ไม่ไกลจากตัวเมืองพิจิตรเก่า

วัดที่ตั้งอยู่ไม่ไกลจากตัวเมืองพิจิตรเก่ามากนักและตั้งอยู่ในท้องที่อำเภอเมืองพิจิตร มีอยู่หลายวัดที่มีโบราณวัตถุสถานที่น่าสนใจ เช่นวัดท่าหลวง ซึ่งมีหลวงพ่อเพชรประดิษฐานอยู่ นอกจากนี้ยังมีวัดร้าง และวัดไม่ร้าง เช่น วัดชาละวัน วัดบึงตะโกน วัดเขารูปช้าง วัดชะมัง วัดหัวคอง วัดเขาพระ วัดท่าพ้อ และวัดหงษ์ เป็นต้น ผู้เขียนจะได้กล่าวถึงวัดเหล่านี้ตามลำดับไป

วัดท่าหลวง

วัดท่าหลวงตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลท่าหลวง ริมแม่น้ำน่านฝั่งตะวันตกใต้ศาลากลางจังหวัดพิจิตร มีถนนบุษบาผ่านกลางวัด คืออยู่ในเขตเทศบาลเมืองพิจิตรหรืออยู่ในเมืองพิจิตรใหม่นั้นเอง แต่วัดท่าหลวงก็เป็นวัดเก่าแก่วัดหนึ่ง ซึ่งมีมาก่อนที่จะย้ายเมืองพิจิตรเก่ามาตั้งที่เมืองพิจิตรใหม่เสียอีก มีผู้เล่าให้ผู้เขียนฟังว่าวัดท่าหลวงนั้นตั้งขึ้นเมื่อราว พ.ศ. ๒๓๘๘ เดิมมีโบสถ์เก่า และวิหารเก่าตั้งอยู่ริมแม่น้ำน่าน และได้ถูกรื้อไปนานแล้ว

วัดท่าหลวงในปัจจุบันที่มีถนนบุษบาผ่านกลางวัดนั้น เดิมทีเดียวถนนบุษบาเป็นถนนอยู่หลังวัดต่อมาได้มีการขยายบริเวณวัดออกไปทางหลังวัด คือทางตะวันตกของถนนบุษบาซึ่งเดิมเป็นป่ารกทางวัดได้สร้างกุฏิหลายหลังทางแถบนี้ ดังนั้นสภาพปัจจุบันวัดท่าหลวงจึงมีโบสถ์ที่สร้างใหม่แทนหลังเก่าที่ถูกรื้อไปอยู่ทางริมแม่น้ำน่าน และศาลาการเปรียญอีกหลังหนึ่งอยู่ใกล้ ๆ กับโบสถ์ ส่วนทางฟากตะวันตกของถนนบุษบามีกุฏิทั้งเก่าและใหม่หลายหลังด้วยกัน

วัดท่าหลวงมีพระพุทธรูปที่รู้จักกันดีคือ หลวงพ่อเพชร อาจกล่าวได้ว่าเป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองของพิจิตรก็ได้ หลวงพ่อเพชรประดิษฐานเป็นพระประธานอยู่ในโบสถ์หลังใหม่ของวัดท่าหลวง เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ ปางมารวิชัย นั่งขัดสมาธิเพชร ชายสังฆาฏิสั้นอยู่เหนือพระอุระ ซึ่งเป็นลักษณะของพระพุทธรูปสมัยเชียงแสนรุ่นแรก สำหรับความเป็นมาของหลวงพ่อเพชรนั้น กล่าวกันว่าเดิมอยู่ทางเมืองเหนือ ซึ่งที่น่าจะเป็นเช่นนั้น

เพราะเป็นลักษณะของสมัยเชียงแสนรุ่นแรก ผู้เขียนขอกล่าวถึงความเป็นมาของหลวงพ่อเพชร ซึ่งเป็นตำนานที่เล่ากันต่อ ๆ มาดังนี้

แม่ทัพจากกรุงศรีอยุธยา (เล่ากันว่าคือขุนแผน) ยกทัพไปปราบขบถจอมทอง เมืองเชียงใหม่ ได้หยุดพักทัพที่เมืองพิจิตร ได้ขอร้องว่าถ้าปราบขบถเสร็จแล้ว ให้หาพระพุทธรูปงาม ๆ มาฝากสัก ๑ องค์ แม่ทัพรับปากที่จะหามาให้ เมื่อยกทัพไปปราบขบถจอมทองแล้ว ก็นำหลวงพ่อเพชรลงแพลูกบวบล่องมาตามลำน้ำปิง ได้ฝากไว้กับเจ้าเมืองกำแพงเพชร แล้วส่งข่าวให้เจ้าเมืองพิจิตรทราบ เจ้าเมืองพิจิตรได้จัดราษฎรเป็นจำนวนมากไปรับหลวงพ่อเพชรจากเมืองกำแพงเพชร แห่แหนมาประดิษฐาน ไว้ ณ อุโบสถวัดนครชุม ในตัวเมืองพิจิตรเก่า

ต่อมาราว พ.ศ. ๒๔๔๒ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์จะได้พระพุทธรูปที่มีลักษณะงามเข้าไปไว้ในกรุงเทพฯ เจ้าพระยาศรีสุริยศักดิ์ ซึ่งเป็นสมุหเทศาภิบาล มณฑลพิษณุโลก จึงให้พระยาเทพาธิบดี (อิม) เจ้าเมืองพิจิตร แสวงหาพระพุทธรูปตามพระราชประสงค์ นำขึ้นไปที่เมืองพิษณุโลก พระยาเทพาธิบดี (อิม) ได้ออกตรวจดูพระพุทธรูปทั่ว ๆ ไปของเมืองพิจิตร เห็นว่าหลวงพ่อเพชร วัดนครชุม งามมาก จึงจำญวน ซื่อ อ่าง ทะลวงหุ่นดินในองค์พระให้เบาแล้วขึ้นเกวียนมาลงแม่น้ำน่าน นำลงเรือชะล่า มีปะรำ ลากจูงด้วยเรือพาย (เรือยาว) ถึงเมืองพิษณุโลก เทียบท่าวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พระยาเทพาธิบดี (อิม) ได้กราบเรียนสมุหเทศาภิบาลว่า ชาวเมืองพิจิตรเก่าโศรกเศร้าเสียใจเป็นอันมาก ด้วยเสียคายนหลวงพ่อเพชรอันเป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองมาแต่ดั้งเดิม ท่านสมุหเทศาภิบาลตรวจแล้วเห็นงามจริง แต่มีขนาดใหญ่เกินไป กอปรไปด้วยเป็นการทำลายจิตใจชาวพิจิตร จึงสั่งให้นำหลวงพ่อเพชรกลับคืน แต่การนำกลับคืนนั้น นำไปพักที่วัดท่าหลวง ทำปะรำคุ้มไว้ชั่วคราว ประชาชนรู้ข่าวก็พากันมาปิดทอง และบูชากันเป็นการใหญ่ด้วยความดีใจ ฝ่ายราษฎรเมืองเก่าก็เตรียมจะแห่แหนหลวงพ่อเพชรกลับคืนที่เดิม ส่วนราษฎรเมืองพิจิตรใหม่ก็มีความเห็นว่า เมืองพิจิตรได้ย้ายมาอยู่ที่แห่งใหม่แล้ว ควรที่หลวงพ่อเพชรจะมาประดิษฐานอยู่ ณ เมืองใหม่ด้วย จึงไม่ยอมให้ชาวเมืองเก่าเอาคืนไป ขณะนั้นกล่าวกันว่า เกิดการข้อยแย้งหลวงพ่อเพชรขนาดเตรียมอาวุธเข้าประหัดประหารกัน หากแต่ได้พระธรรมทัตต์-มุนีวงศ์มงคลพิจิตร (เอี่ยม) เจ้าคณะจังหวัดพิจิตร ซึ่งมีราษฎรชาวพิจิตรเคารพนับถือมากห้าม

ปรามไว้ และแจ้งว่าจะหล่อหลวงพ่อเพชรจำลองเท่าขนาดเดิมไปให้ชาวเมืองพิจิตรเก่าบูชาแทน ส่วนองค์หลวงพ่อเพชรนั้นขอประดิษฐานไว้ ณ วัดท่าหลวง ซึ่งท่านเป็นเจ้าอาวาส ราษฎรเมืองพิจิตรจึงยอมเชื่อฟัง

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ เป็นตำนานของหลวงพ่อเพชรที่ประดิษฐานอยู่ในโบสถ์วัดท่าหลวง ซึ่งได้เล่ากันต่อๆ มา แต่ก็มีอีกตำนานหนึ่งที่เล่ากันมาเช่นกัน มีเรื่องที่ผิดแผกไปจากที่กล่าวมาแล้ว ดังนี้

การที่หลวงพ่อเพชรจากวัดนครชุมเมืองพิจิตรเก่า มาอยู่วัดท่าหลวงเมืองพิจิตรใหม่นั้น ก็โดยที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะอัญเชิญพระพุทธรชินราชจากเมืองพิษณุโลกไปวัดเบญจมบพิตร จึงมีกระแสรับสั่งให้สืบหาพระพุทธรูปที่มีลักษณะงามไปแทนพระพุทธรชินราช สมุหเทศาภิบาลมณฑลพิษณุโลกทราบว่าจะหลวงพ่อเพชรมีลักษณะงามควรแก่การนำไปแทน จึงให้เจ้าเมืองพิจิตรจัดนำไปพิษณุโลก ชาวเมืองพิจิตรเก่ารู้สึกช้ำว้า ด้วยความเคารพหวงแหนหลวงพ่อเพชร จึงจ้างญวนชื่อ อ่าง ทะลวงหุ่นดินภายในองค์พระให้มีน้ำหนักเบา แล้วช่วยกันยกหนีไปซุ่มซ่อนตามป่า เคลื่อนย้ายที่ไปมิได้หยุดหย่อน แต่เจ้าหน้าที่ก็ตามไปจนใช้อำนาจบังคับเอาหลวงพ่อเพชรมาจากเมืองเก่าจนได้ แล้วนำมาพักไว้ที่วัดท่าหลวง เพื่อรอนำไปพิษณุโลก เวลาเดียวกันที่สมุหเทศาภิบาลมณฑลพิษณุโลกได้นำความกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า ชาวพิษณุโลกหวงแหนพระพุทธรชินราช พวกนี้โศรกเศร้าเสียใจมาก ร้องไห้กันทั่วไปทั้งเมือง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงรับนำพระพุทธรชินราชไปวัดเบญจมบพิตร โดยให้หล่อจำลองไปแทน ดังนั้นหลวงพ่อเพชรจึงไม่ต้องนำไปแทนพระพุทธรชินราชที่พิษณุโลก จึงตกอยู่ที่วัดท่าหลวง ชาวเมืองพิจิตรเก่ากับชาวเมืองพิจิตรจึงแย่งกัน ตามที่กล่าวแล้วในตำนานเรื่องแรก

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้เสด็จวัดท่าหลวง เมื่อวันที่ ๒๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๔ พระองค์ได้ทรงชมหลวงพ่อเพชรด้วย ตั้งพระนิพนธ์ของพระองค์ในจดหมายระยะทางไปพิษณุโลกตอนหนึ่งดังนี้

“... ข้ามาอ้อมไปดูท้ายเมือง ถึงที่ว่าการศาลอำเภอแล้วเลี้ยวมาถนนหน้าเมืองหยุดที่วัดท่าหลวง แต่พระยาเทศาภิบาลตั้งชื่อใหม่ว่า วัดราษฎร์ประดิษฐาน (โชค) เข้าไปดูในวัด กำลังพระครูวิจิตรเจ้าวัดลากเสามากองไว้จะทำการเปรียญ เสาไม้เตงตากแปดเหลี่ยมใหญ่

เหลือเกิน ทั้งนี้เป็นปาฏิหาริย์ให้เห็นว่าคนนับถือมาก แลได้ไปดูพระขัติสมมติเพชรตั้งไว้ที่ ศาลาพระยาเทพาบอกว่า เจ้าคุณเทศาเอามาแต่วัดนครชุมที่เมืองเก่า เดิมคิดว่าจะเอาไปทูลเกล้าฯถวาย แต่เห็นทองบาง จะขจัดไม่ได้จึงพักไว้ พระองค์นี้เป็นพระทรงสนพวกเชียงแสน ทรงก็เข้ากันสนพร้อมดี แต่ไม่สู้งามนัก พระยาเทพาว่าคนในเมืองเก่านับถือมาก สาบาลกันก็ เฉพาะหน้าขรัวพ่อเพชรองค์นี้เป็นเชื่อได้ คนพิจิตรนับถือเท่าชาวพิษณุโลกนับถือพระชินราช เมื่อยกมาชาวบ้านร้องให้ระงมไป . . . ”

สำหรับวัดท่าหลวง ที่พระยาเทศาตั้งชื่อใหม่ว่าวัดราชฎ์ประดิษฐานาม น่าจะเขียนว่า “ราชดิฐาราม” จะถูกต้องกว่า ผู้เขียนจะได้กล่าวถึงชื่อ “ราชดิฐาราม” ต่อไป

ปัจจุบัน หลวงพ่อเพชรประดิษฐานเป็นพระประธานภายใน โบสถ์ซึ่งสร้างขึ้นใหม่ เสร็จเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๖ และภายในโบสถ์ยังมีพระพุทธรูปหล่อสัมฤทธิ์องค์หนึ่ง ซึ่งเป็นพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยที่งามมากองค์หนึ่ง เรียกกันว่า “หลวงพ่อพัฒน์” กล่าวกันว่าเดิม หลวงพ่อพัฒน์เป็นพระประธานมาก่อน เมื่อได้นำหลวงพ่อเพชรมาประดิษฐานที่วัดท่าหลวงนี้ จึงนำหลวงพ่อเพชรมาเป็นพระประธานแทนหลวงพ่อพัฒน์เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

เมื่อครั้งที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส องค์สกลมหาสังฆปริณายก ลำดับที่ ๑๐ แห่งยุครัตนโกสินทร์ เสด็จตรวจราชการมณฑลฝ่ายเหนือ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ พระองค์ได้เสด็จวัดท่าหลวงนี้ด้วย และพระองค์ได้ทรงบันทึกไว้ว่า วัดท่าหลวงมีชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า ราชดิฐาราม แต่ปัจจุบันนี้ไม่มีคนทราบว่าวัดท่าหลวงมีชื่อราชดิฐารามอีกชื่อ แต่ถ้าดูความหมายของชื่อทั้งสองนี้แล้วก็จะพบว่ามี ความหมายเหมือนกัน คือ ท่าหลวง หมายถึง ทำน้ำของหลวง หรือทำน้ำของในหลวง ส่วนราชดิฐารามมาจาก ราช + ดิฐ + อาราม คำว่า ราช หมายถึง พระราชา หรือในหลวง ดิฐ หมายถึง ทำน้ำ และ อาราม หมายถึง วัด หรือ วัดวาอาราม เมื่อรวมกันก็หมายถึงวัดทำน้ำของในหลวงนั่นเอง นอกจากชื่อท่าหลวงเป็นชื่อวัดท่าหลวงแล้ว ยังเป็นชื่อบ้านท่าหลวง ตำบลท่าหลวง และเคยเป็นชื่ออำเภอท่าหลวงมาก่อนด้วย

ต่อมา พ.ศ. ๒๔๖๐ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้เสด็จวัดท่าหลวงอีก ในครั้งนี้ พระองค์ได้ทรงเปิดโรงเรียนนักธรรมที่สร้างใหม่ด้วย

และเมื่อวันที่ ๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๔ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช มกุฎราช-

กุมาร เจ้าฟ้าชายวชิราลงกรณ์ ได้เสด็จแทนพระองค์ เนื่องในพระราชพิธีบำเพ็ญกุศลวิสาขบูชา
ที่วัดท่าหลวงนี้ด้วย

โบราณวัตถุสถานของวัดท่าหลวง นอกจากหลวงพ่อเพชร หลวงพ่อพัฒน์ในโบสถ์
แล้ว ยังมีหอระฆังเก่าหลังหนึ่ง ซึ่งสร้างมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๒ ตั้งอยู่ปากเดียวกับโบสถ์
และมีเจดีย์เก่าตั้งอยู่ใกล้กันด้วย ที่ริมแม่น้ำน่านมีคันตะเคียนใหญ่ ๓ ต้น ส่วนทางปากตะวันตก
ของถนนบุษยามีสี่กุฏิเก่าหลายหลัง เป็นกุฏิแบบไทยโบราณ ซึ่งสร้างเมื่อตอนขยายวัดครั้งแรก
และมีกุฏิแบบไทยสมัยใหม่อีกหลายหลังเพิ่งสร้างขึ้นใหม่ บริเวณนี้มีต้นโพธิ์ขนาดใหญ่อยู่ด้วย
ทำให้บริเวณวัดร่มรื่นยิ่งขึ้น

วัดชาละวัน

วัดนี้มีชื่อที่รู้จักในปัจจุบันอีกว่า “อุทยานธรรม” ตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลคลองคเชนทร์
มีทางแยกจากถนนสายพิจิตร-สามง่าม เข้าไปถึงวัดนี้ได้ ถ้าเดินทางจากตัวจังหวัดพิจิตรไป
ตามถนนสายพิจิตร-สามง่ามประมาณ ๑๒ กิโลเมตร แล้วไปตามทางแยกทางขวามือเข้าไปถึง
วัดประมาณ ๑ กิโลเมตร

วัดชาละวันตั้งอยู่ใกล้ถ้ำซึ่งเรียกกันว่า ถ้ำชาละวันอันเป็นที่มาของชาละวันในคำ
นานเรื่องไกรทอง ปัจจุบันยังมีถ้ำพอให้เห็นเป็นเค้าเท่านั้น หมู่บ้านอันเป็นที่ตั้งของถ้ำนี้
เรียกกันว่า บ้านชาละวัน ซึ่งอยู่ริมแม่น้ำน่านด้วย สำหรับวัดชาละวัน เป็นวัดที่เก่าแก่วัด
หนึ่ง สังกัดได้จากโบราณสถานของวัด ซึ่งมีซากอิฐเหลืออยู่เข้าใจว่าเป็นฐานของเจดีย์ ถูกดิน
ทับถมเป็นเนินดินเมื่อขุดก็จะพบอิฐเรียงเป็นชั้น แต่ปัจจุบันก็ถูกขุดค้นเสียมาก วัดนี้คงเป็น
วัดเก่าแก่คู่กับเมืองพิจิตรเก่านั่นเอง เคยเป็นวัดร้างมา ๕๐ ปีเศษ เพิ่งมีพระสงฆ์ไปสร้างกุฏิ
อยู่และเรียกว่า “อุทยานธรรม”

พระภิกษุที่วัดชาละวันเล่าว่า ยังมีวัดร้างเก่าแก่อยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำน่าน
เก่าอีก ๒ วัด ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากวัดชาละวันมากนัก คือ วัดป่าเลไลยก์ และ วัดมหาภูติ สำ
หรับวัดป่าเลไลยก์อยู่ใกล้สระไซ่ ส่วนวัดมหาภูติ อยู่ใกล้สระตายนาย วัดทั้งสองนี้มีเนินดินเข้าใจ
ว่าเป็นฐานเจดีย์หรือโบสถ์วิหาร และมีซากอิฐด้วย คงเป็นวัดเก่าแก่เช่นเดียวกับวัดชาละวัน
นั่นเอง ยังเป็นวัดที่ตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำน่านเก่าด้วยแล้วก็ทำให้น่าเชื่อยิ่งขึ้นว่าวัดชาละวัน วัดป่า

เลไล้และวัฏมหากุติ คงเป็นวัฏเก่าแก่รุ่นเดียวกับเมืองพิจิตรเก่า ถ้าทำการขุดค้นอย่างถูกต้องหลักวิชาโบราณคดี คงจะได้หลักฐานเพิ่มขึ้นแน่นอน

สำหรับสระไข่ และสระตายซึ่งอยู่ใกล้กับวัดตั้งกล่าวแล้วนั้น มีตำนานที่ชาวบ้านเล่ากันเรื่อยมาว่ามีตายาย ๒ คน ไปช้อนปลา แต่ได้ไข่จระเข้ แล้วนำไข่จระเข้มาฟัก เมื่อจระเข้ออกจากไข่ ก็เลี้ยงจระเข้ไว้พอจระเข้โตขึ้นก็ขุดสระให้อยู่ แล้วหาอาหารมาเลี้ยงทุกวัน จนจระเข้ตัวร้ายขึ้น เมื่ออาหารที่ตายายหามาให้ไม่พอกิน จึงกินตายาย ๒ คนเสีย ต่อมาจระเข้ออกจากสระได้ก็ไปอาละวาดไล่กัดกินคนตามแม่น้ำซึ่งไปคล้องจองกับเรื่องไกรทองนั่นเอง สำหรับสระที่ตายายขุดให้จระเข้ขุดจึงเรียกว่า สระตายาย ส่วนสระที่ตายายช้อนได้ไข่จระเข้ จึงเรียกว่าสระไข่ มาจนทุกวันนี้

วัดบึงตะโกน

วัดบึงตะโกนตั้งอยู่ริมแม่น้ำน่านฝั่งตะวันตก และอยู่ริมถนนสายพิจิตร-ตะพานหิน และอยู่ในท้องที่บ้านบึงตะโกน ตำบลท่าหลวง อำเภอเมืองพิจิตร เหตุที่ชื่อของวัดและชื่อของหมู่บ้านว่า “บึงตะโกน” นั้นก็เพราะว่ามีบึงชื่อนี้อยู่ใกล้วัด และอยู่ในหมู่บ้านนี้ เป็นบึงขนาดใหญ่มาก มีตำนานที่เล่ากันต่อมา ตายายสองคนซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้บึง ไปหาปลาในบึง โดยพายเรือไปคนละลำ และอยู่ห่างไกลกันมาก ทั้งตาและยายได้ตะโกนเรียกกันไม่ได้ยิน ตะโกนเรียกกันจนขาดใจตายทั้งคู่ จึงเรียกบึงตะโกนเรื่อยมา และมีตำนานที่เล่ากันมาผิดแปลกไปจากที่กล่าวมาแล้วว่า เดิมบึงนี้ชื่อบึงสว่าง คนที่ไปหาปลาในบึงนี้พูดกันค่อยๆ ไม่ได้ยินต้องตะโกนพูดกันดังๆ ต่อมาจึงเปลี่ยนชื่อเป็นบึงตะโกนจนถึงปัจจุบัน

สำหรับวัดบึงตะโกนคงเป็นวัดเก่าแก่วัดหนึ่งอาจจะเก่าแก่คู่กับเมืองพิจิตรเก่าก็ได้ เป็นวัดที่อยู่ทางทิศตะวันออกของเมืองพิจิตรเก่า ปัจจุบันมีกุฏิเก่าเป็นกุฏิแบบเรือนไทย ๑ หลัง และหอเรือนไทย ๒ ชั้น อีก ๑ หลัง นอกนั้นมีโบสถ์กุฏิและหอรระฆังที่สร้างใหม่ทั้งสิ้น เข้าใจว่าโบสถ์วิหารเก่าคงรื้อไปแล้วสร้างใหม่

วัดเขารูปช้าง

วัดเขารูปช้างตั้งอยู่บนเขารูปช้าง ในท้องที่ตำบลตงปากำอำเภอเมืองพิจิตร ริม

ถนนสายพิจิตร-ตะพานหิน ถ้าเดินทางไปตามถนนสายพิจิตร-ตะพานหิน จะพบเขารูปช้างเด่นสง่าอยู่ทางซ้ายมือ ระยะทางจากตัวจังหวัดพิจิตรถึงวัดนี้ประมาณ ๑๘ กิโลเมตร การที่ชื่อวัดนี้มีชื่อว่า วัดเขารูปช้างก็คงเป็นเพราะบนยอดเขามีหินรูปคล้ายช้างนั่นเอง

โบราณวัตถุสถานของวัดเขารูปช้างที่มองเห็นเด่นสง่าก็คือเจดีย์แบบลังกา ซึ่งตั้งอยู่บนยอดเขา และตั้งอยู่บนหินรูปคล้ายช้าง เจดีย์องค์นี้เดิมเป็นเจดีย์เก่ามาก่อนทางวัดได้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์ใหม่ เมื่อประมาณ ๑๕ ปีมานี้ โดยประดับกระเบื้องเคลือบสีทองทั้งองค์ เจดีย์มีรั้วรอบองค์เจดีย์ และสร้างบันไดขึ้นไปถึงองค์เจดีย์ด้วย สำหรับบนยอดเขาซึ่งมีหินรูปคล้ายช้างตั้งอยู่นี้ เป็นลานกว้าง ทางวัดได้สร้างวิหารใหญ่ขึ้นหลังหนึ่ง และสร้างพระพุทธรูปยืนปูนปั้นอีกองค์หนึ่ง นอกจากนี้มีเจดีย์เก่าองค์หนึ่ง เป็นเจดีย์แบบลังกาตัวระฆังเป็นกลีบมะเฟืองยอดหักแล้วเจดีย์องค์นี้เข้าใจว่าสร้างในสมัยอยุธยา บริเวณลานกว้างบนยอดเขานี้ มีบันไดจากเชิงเขาขึ้นไปประมาณ ๓๗๐ ขั้น และก่อนที่จะถึงยอดเขาจะมีลานกว้างอีกแห่งหนึ่ง ซึ่งถ้าขึ้นจากเชิงเขาไปถึงลานกว้างนี้ประมาณ ๑๗๐ ขั้น ทางวัดได้สร้างโบสถ์ใหม่หลังหนึ่งบนลานกว้างเชิงเขานี้ และมีมณฑปเก่าหนึ่งอยู่ใกล้กับโบสถ์หลังใหม่ ลักษณะมณฑปเป็นทรงจตุรมุข ยอดมณฑปเป็นเจดีย์แบบลังกาทรงเหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง ภายในมณฑปประดิษฐานพระพุทธรูปบาทสัมฤทธิ์ที่ผนังของมณฑปมีภาพเขียนฝาผนังเรื่องไตรภูมิด้วย

สำหรับภาพฝาผนังที่ผนังมณฑปนี้ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้กราบทูลสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ลงวันที่ ๓๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๐ ผู้เขียนขอคัดข้อความจากสาส์นสมเด็จพระเจ้าดังต่อไปนี้

“พระตำรับเรื่องเขียนไตรภูมิโลกัณฐานไว้ที่ผนังโบสถ์ทำให้กษัตริย์ได้ถึงที่ได้เห็นมาแห่งหนึ่ง จะเป็นที่ วัดเขารูปช้าง กิ่งทางไปพิจิตรหรือที่วัดไหนก็จำได้ไม่แม่นยำเสียแล้ว เขาเขียนผสมตีเติมที่คือทางค้ำออกหลัง เขียนไตรภูมิโลกัณฐานตามเคย แต่เอาพระเจ้าลงบันไดจากสวรรค์ไปทับเข้าที่เขาพระสุเมรุ ต้องยกมือไหว้จำไว้เป็นครู แต่ยังไม่ทำตามนั้นที่ไหนเลย”

และยังมีข้อความอีกตอนหนึ่งในสาส์นสมเด็จพระเจ้า ซึ่งสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ กราบทูลสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ลงวันที่ ๕ สิงหาคม ๒๔๘๔ มีข้อความเกี่ยวกับภาพเขียนที่วัดเขารูปช้างดังนี้

“การเขียนวัดเป็นรูปอันไม่เกี่ยวกับพระเจ้าก็มี เช่นที่วัดยมกรุงเก่าเป็นต้น ยังก่อน
ก็มีอีก เช่นเขียนเขาพระสุเมรุกับเขาสัตตบริพันธ์ นั่นก็เกี่ยวไปแต่ในทางไตรภูมิ ไม่เกี่ยวกับ
พระเจ้าเลย ไปเห็นที่วิหารบน เขารูปช้าง ที่แขวงเมืองพิจิตรเข้าขอบใจเต็มที เขาเหยียด
เอาปางลงกะไตสวรรค์เข้าประกอบกับรูปเขาพระสุเมรุอันเป็นทางไตรภูมิได้ ให้รู้สึกว่าเขาฉลาด
เต็มที ทางเทวดาซึ่งมานั่งฟังพระเจ้าเทศน์ก็นั่งในวิมาน วิมานที่นั่นไม่ใช่สามช่อง เห็นได้
ว่าทำออกจากกลีบบัวซัดๆ เป็นลายไม่ใช่เรือน”

ภาพเขียนดังกล่าวนี้ต้องเขียนมาก่อน พ.ศ. ๒๔๘๐ แน่นอน เข้าใจว่าคงเขียนใน
สมัยรัตนโกสินทร์ตอนปลายนี่เอง

มีผู้เล่าว่า เดิมวัดเขารูปช้างตั้งอยู่คนละฟากเขารูปช้างกับปัจจุบัน คืออยู่ทางฟาก
ตะวันตกของเขา ยังปรากฏซากโบสถ์เหลืออยู่ ซึ่งอยู่ต่ำกว่าโบสถ์ใหม่เล็กน้อย สำหรับโบสถ์
ใหม่ และสิ่งก่อสร้างใหม่ๆ เพิ่งสร้างหลัง พ.ศ. ๒๔๗๙ เป็นต้นมา ส่วนบันไดที่สร้างไปถึง
ยอดเขาก็เพิ่งสร้างมาได้ราว ๑๔ ปี เดิมไม่มีบันไดเหมือนปัจจุบัน และปัจจุบันมีกุฏิพระสงฆ์
และหอสวดมนต์อยู่ที่เชิงเขา ซึ่งมีบริเวณวัดกว้างขวางพอสมควร ทางวัดมีงานประจำปีตั้งแต่
ขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๓ ถึงแรม ๑ ค่ำ เดือน ๓ รวม ๕ วัน ทุกปี

วัดชะมัง

วัดชะมังตั้งอยู่ริมแม่น้ำฝั่งตะวันตก และอยู่ริมถนนสายพิจิตร-ตะพานหิน ห่าง
จากตัวจังหวัดพิจิตรตามถนนสายพิจิตร-ตะพานหิน ประมาณ ๑๐ กิโลเมตร วัดชะมังอยู่ใน
ท้องที่บ้านชะมัง ตำบลชะมัง อำเภอเมืองพิจิตรจะเห็นได้ว่าชื่อชะมัง เป็นทั้งชื่อวัด หมู่
บ้านและตำบล เพื่อให้ทราบเป็นที่มาของชื่อ “ชะมัง” ก็ต้องศึกษาจากตำนานที่เล่ากันมาว่า
พระมหากษัตริย์องค์ที่หนึ่งของไทยได้เสด็จมาทางเรือถึงหมู่บ้านนี้ และได้จัดให้มีการแข่งขัน
เรือหน้าพระที่นั่ง เมื่อเรือแข่งแล่นมาถึงบริเวณหน้าวัดนี้ ซึ่งเป็นบริเวณที่น้ำไหลเชี่ยวกราก
ทำให้เรือล่มมีพายุลูกหลายคนจมน้ำตาย ญาติพี่น้องของคนตายต่างอุทานด้วยความตกใจว่า “ลูก
กุงระมัง” “ลูกขักระมัง” “ลูกกุงมัง” กันแซ่งแซ่ไปหมด ทำให้ชาวบ้านเรียกหมู่บ้านนี้ว่า
“กุงระมัง” บ้าง “ขมัง” บ้าง และเพี้ยนมาเป็น “กะมัง” “ชะมัง” ตามลำดับจนถึง
ปัจจุบัน

การเขียนชื่อหมู่บ้านนี้ เท่าที่ผู้เขียนพบมีทั้ง “ขม้ง” และ “ชะม้ง” คือ เมื่อ
ครั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จมณฑลฝ่ายเหนือเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๔
พระองค์มีพระราชหัตถเลขาถึงกรมหลวงเทเวศร์วงษ์โรประการ ในพระราชหัตถเลขา ทรงใช้
ว่า “บ้านขม้ง” แต่ในรายงานตรวจราชการมณฑลพิษณุโลกของสมเด็จพระยาดำรงราชา
นุภาพ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๓-๒๔๕๐ มีข้อความตอนหนึ่งว่า

“... เวลาบ่ายถึงวัดคะม้ง ท่านพระครูแต่งวัดเตรียมรับโดยแข็งแรง ด้วยวัดนี้
เมื่อขึ้นมาราก่อนได้เคยจอดนอนคืนหนึ่ง ได้คุ้นเคยกับพระครูแลชาวบ้านคะม้งนี้ พวกเขา
บ้านจะเกณฑ์ให้ค้างอีกจึงได้ ต้องขอตัวด้วยระยะทางที่จะขึ้นไปยังไกล ออกเรือจากวัดคะม้ง
ขึ้นไปถึงเมืองพิศิตรเวลาทุ่มครึ่ง ...”

จึงเห็นได้ว่าแต่เดิมมีเขียนทั้ง ขม้ง และ คะม้ง แต่ปัจจุบันนี้เขียน ชะม้ง ทราบ
ว่า เมื่อ ๑๐ ปีที่แล้วก็เขียนคะม้งเหมือนกัน

โบราณวัตถุสถานของวัดชะม้งที่น่าสนใจมีหลายอย่าง เช่น รูปหล่อหลวงพ่อพิธ
ซึ่งเป็นพระภิกษุที่ชาวชะม้งรวมทั้งชาวพิศิตรนับถือกันมาก ท่านมรณภาพเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๘
ทางวัดได้ปั้นหล่อรูปของท่านไว้ที่วัดนี้ เพราะท่านได้สร้างความสำเร็จให้กับวัดชะม้งมากที่สุด
ทั้งยังมีความเคารพศรัทธานานับถืออย่างยิ่ง ในบริเวณวัดมีหอสวดมนต์เก่า สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘
มีลักษณะเป็นหอแบบไทย ๒ ชั้น หลังคาเป็นทรงจตุรมุข ยอดเป็นปราสาท มีโบสถ์เก่าหลัง
หนึ่งหลวงพ่อพิธได้ซ่อมแซมไว้ และมีหอร่มเก่าอีก ๑ หลังด้วย

วัดหัวดง

วัดหัวดงตั้งอยู่ริมแม่น้ำน่านฝั่งตะวันตก เช่นเดียวกับวัดชะม้ง แต่อยู่ในท้องที่
ตำบลหัวดง ไต่วัดชะม้งลงไป ถ้าไปตามถนนสายพิศิตร-ตะพานหินไต่วัดชะม้งลงไปประมาณ
๒ กิโลเมตร มีทางแยกเข้าไปยังวัดหัวดงได้เหตุที่วัดชื้อ “หัวดง” ก็คงมาจากชื่อหมู่บ้าน
และชื่อตำบลนั่นเอง เนื่องจากหมู่บ้านตำบลเดิมเป็นดงหรือเป็นบ้านดง มีคนมาตั้งบ้าน
เรือนเป็นหมู่บ้าน เป็นวัดเมื่อประมาณ ๑๐๐ ปี มาเอง

สำหรับวัดหัวดงก็คงสร้างมาราว ๑๐๐ ปีเช่นกัน สืบได้จากโบราณวัตถุสถานก็มี
อายุประมาณ ๑๐๐ ปี เช่น โบสถ์ และ เจดีย์ เป็นต้น สำหรับโบสถ์มีลวดลายปูนปั้นเป็น
เรื่องพุทธประวัติที่หน้าบันด้วย เป็นลวดลายปูนปั้นที่มีฝีมือดีพอสมควร ในโบสถ์มีพระ

ประธานสร้างเลียนแบบหลวงพ่อพะรวัดท่าหลวง ส่วนเจดีย์เป็นแบบลังกายน้อยเหลี่ยมไม่มี
สิบสองมีลวดลายปูนปั้นประดับด้วย นอกจากนี้ก็มีรูปหล่อหลวงพ่อพริอยู่ในวิหารที่สร้างขึ้น
ใหม่ด้วย แสดงว่าชาวบ้านหัวดงก็นับถือหลวงพ่อพริมากเช่นเดียวกับชาวบ้านมะมั่ง จึงได้
สร้างรูปหล่อหลวงพ่อพริไว้ที่วัดนี้ด้วย

วัดเขาพระ

วัดเขาพระตั้งอยู่เชิงเขาพระและบนเขาพระในท้องที่ตำบลหัวดง และอยู่ปากตะ-
วันออกของแม่น้ำน่าน อยู่เยื้องกับวัดเขารูปช้างคนละฟากแม่น้ำน่าน ถ้านั่งรถไฟสายเหนือ
ก่อนจะถึงสถานีรถไฟหัวดง จะเห็นเขาพระอยู่ทางซ้ายมือ เหตุที่ชื่อวัดเขาพระมีผู้เล่าว่า เพราะ
มีพระอยู่มานานแล้ว บริเวณวัดเขาพระเดิมอยู่ทางปากตะวันตกของเขพระ ต่อมาเมื่อมีการ
สร้างทางรถไฟสายเหนือได้ระเบิดหินที่เขพระนี้ไปใช้ด้วย วัดเขาพระจึงย้ายไปตั้งอยู่ทางทิศ
เหนือของเขพระริมแม่น้ำน่าน แต่ปัจจุบันสิ่งก่อสร้างต่างๆ พังลงแม่น้ำน่านหมดแล้ว ต่อมาได้
ย้ายวัดมาตั้งทางปากตะวันตกของเขพระอีกครั้งหนึ่ง เพราะทางการรถไฟระเบิดหินเนื่อง
จากพบหินผุ สำหรับทางปากตะวันตกของเขพระยังมีต้นไทรอยู่ต้นหนึ่ง และมีศาลาเก่าที่
ถูกรื้อเกือบหมดอยู่หลังหนึ่งด้วย สำหรับการย้ายวัดมาอยู่ทางปากตะวันออกของเขพระคือ ณ ที่
ปัจจุบันเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๒ นี้เอง ส่วนพระพุทธรูปบนยอดเขา สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘ เป็น
พระพุทธรูปนั่งห้อยพระบาทปางประทานพร จะเห็นได้ชัดเจน เมื่อนั่งรถไฟสายเหนือ

เล่ากันว่าเดิมทีเดิมมีถ้ำบนเขาพระนี้ และภายในถ้ำมีของต่างๆ เช่น ถ้วยชาม
ขันโตก ขันน้ำพานรองและอื่นๆ มีคนยืมไปใช้ได้ด้วย วันดีคืนดีมีคนได้ยินเสียงพิณพาทย์
ด้วย ต่อมากันที่ยืมของไปใช้ไม่นำมาส่งคืน ประกอบกับมีการระเบิดหินที่เขพระนี้ด้วยถ้ำจึงปิด
ปัจจุบันพอมองเห็นเป็นค้ำว่าเป็นถ้ำเท่านั้น และบนยอดเขามีผู้คนเห็นเจดีย์เก่า และซากอิฐ
ด้วย ดังนั้นบริเวณเขาพระนี้จึงนำทำการสำรวจกันแล้วอย่างละเอียด อาจจะได้หลักฐานต่างๆ
เพิ่มขึ้นก็ได้

วัดท่าพ้อ

วัดท่าพ้อตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลท่าพ้อ อำเภอเมืองพิจิตรและตั้งอยู่ริมแม่น้ำน่านฝั่ง

ตะวันออก เหนือสถานีรถไฟท่าพ่อขึ้นไป ที่วัดท่าพ่อนี้มี หลวงพ่อหิน ที่ประชาชนรู้จักกันดี หลวงพ่อหินเป็นพระพุทธรูปที่มีเศียรเป็นศิลา ส่วนองค์พระนั้นมีข้างมาจากสุโขทัยได้ประกอบขึ้นเป็นองค์พระ เล่ากันว่า เศียรพระพุทธรูปศิลาเดิมอยู่ที่วัดมหาธาตุเมืองพิจิตรเก่า ต่อมามีคนนำไปไว้ที่คอบไม้ต้นไทร บ้านชาละวัน ตำบลสนามคลี มีคนเคยนำไปก็มีอันเป็นไป ต้องนำมาคืนไว้ที่คอบไม้ต้นไทรตามเดิม จนกระทั่งเจ้าคุณพระเมธีธรรมประนาทได้นำมาไว้ที่วัดท่าพ่อ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๒ แล้วให้ช่างประกอบขึ้นเป็นองค์พระ และเรียกกันว่า หลวงพ่อหินมาจนทุกวันนี้

วัดหงษ์

วัดหงษ์ตั้งอยู่ในท้องที่บ้านวัดหงษ์ ตำบลย่านยาว อำเภอเมืองพิจิตร และตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำน่านฝั่งตะวันออกเหนือสุดของจังหวัดพิจิตร คุณบุญธรรม ทองสุข ครูใหญ่โรงเรียนวัดหงษ์ ได้ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับวัดหงษ์ว่า เคยมีเสาชิงษ์ประจำอยู่ จึงเข้าใจว่าเรียกชื่อวัดและชื่อหมู่บ้านตามที่ปรากฏมีเสาชิงษ์อยู่ แต่ปัจจุบันไม่มีเสาชิงษ์แล้วเนื่องจากวัดเดิมอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน่าน แต่วัดได้พังลงน้ำ จึงย้ายวัดมาอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำน่าน เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๐ และเมื่อประมาณ ๔๐ ปีมาแล้ว ทางอำเภอเขียนชื่อหมู่บ้านว่า บ้านวัดโหลง เนื่องจากที่หมู่บ้านนี้ประชาชนนับถือต้นตะเคียนใหญ่ ปัจจุบันอยู่ใกล้ ๆ กับที่ตั้งวัด มีการเข้าทรงและเรียกเจ้าแม่กันทุกปี เรียกเจ้าแม่ว่า แม่โหลงและแม่นางชื่อหมู่บ้านอาจจะเรียกจากชื่อนักได้ แต่แล้วกลัวไม่เป็นมงคลจึงเรียก บ้านวัดหงส์หรือบ้านวัดหงษ์ และในหมู่บ้านวัดหงษ์นี้ยังมีซากวัดเก่าอยู่อีก ๓ แห่งด้วยกัน คือวัดช้าง วัดม้า และวัดโบสถ์ สำหรับวัดช้างกับวัดม้าเล่ากันว่า เคยมีคนชุกพบช้างทองม้าทองที่บริเวณวัด และที่วัดโบสถ์ก็เคยมีผู้เห็นเสาโบสถ์เป็นเสาไม้สักตั้งอยู่ ชื่อวัดอาจจะมาจากสิ่งที่เคยพบเห็นก็ได้ สำหรับวัดหงส์ปัจจุบัน มีพระพุทธรูปเก่าแก่อยู่ในโบสถ์ เรียกกันว่า “หลวงพ่อดี” บริเวณหมู่บ้านวัดหงส์จึงน่าจะเชื่อว่าเก่าแก่แห่งหนึ่ง